

MINDAUGAS PAKNYS

ŽEMAITIJOS BAŽNYČIŲ DAILĖ IR ARCHITEKTŪRA
VINCENTO JUZUMO ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS
APRAŠYME

Žemaičių vyskupijos istorija jau XIX a. sulaukė keleto krašto tyrinėtojų susidomėjimo. Visi jie buvo dvasininkai, neprofesionalūs istorikai, besidomėję savo vyskupijos praeitimi, istoriniais dokumentais, paveldu. Kunigas Stanislovas Čerskis, vyskupas Motiejus Valančius, kanauninkai Benediktas Smigelskis ir Vincentas Juzumas yra tie pagrindiniai autoriai, kurių pastangomis XIX a. buvo rašoma Žemaičių vyskupijos istorija.

Vincentas Juzumas (1819–1901) buvo paskutinis iš jų, pačioje XIX a. pabaigoje (1899) parašęs *Žemaičių vyskupijos istoriją*¹. Jis buvo kilęs iš Ketūnų kaimo Sedos apylinkėse, turėjo dar tris brolius, iš kurių du irgi tapo dvasininkais, o vienas gavo mediko išsilavinimą. Nors V. Juzumo istoriniai darbai jam gyvam esant taip niekada ir nebuvo išspausdinti, jis buvo žinomas iš kitų publikacijų – kaip katekizmų ir įvairių religinio pobūdžio knygelių autorius arba vertėjas į lietuvių kalbą. V. Juzumas kartu su broliu mediku Juozapu Juzumu parengė ir 1855 m. Peterburge išspausdino pirmąjį Žemaičių vyskupijos žemėlapi². Jau šio žemėlapio parengimas reikalavo neblogą geografinio išmanymo; negana to, prie daugelio miesteliuose ar bažnytkaimiuose pažymėtų bažnyčių šiame žemėlapyje

¹ Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, parengė Mindaugas Paknys, Varniai: Žemaičių vyskupystės muziejus, 2013 (toliau cituojant šią knygą puslapiai nurodomo citatos skliaustuose tekste). Juzumo rankraštis lenkų kalba saugomas Varšuvos arkivyskupijos bibliotekos archyve, o jo publikavimu pasirūpino Žemaičių vyskupystės muziejus Varniuose.

² *Mapa dyecezyi Żmudzkiej czyli Telszewskiej, granicami Kowieńskiej i Kurlandzkiej gubernii objętej*, ks. Wincenty Juzumowicz, Petersburg, 1855.

nurodytos ir jų steigimo datos. Kaip savo *Istorijoje* liudija V. Juzumas, informaciją apie Žemaičių vyskupiją jis kaupė mažiausiai ketvirtį amžiaus. V. Juzumas buvo puikiai susipažinęs su Valančiaus darbais, buvo matęs nepublikuotą Smigelskio rankraštį. V. Juzumo rankraščio apimtis (beveik 1400 rankraščio puslapių!) pranoko jo visų pirmtakų, rašiusių apie Žemaičių vyskupiją, tekstus kartu paėmus. Jis ne tik bendrai aprašė Žemaičių vyskupijos raidą ir pateikė kiekvienos parapijos nedideles istorines apybraižas, tačiau apibūdino kiekvieno krašto ir parapijos geografiją, to krašto žmonių papročius ir būdingus bruožus (pavyzdžiui – pamaldumą, žemės derlingumą, kulinarijos specifiką ir pan.). Jis rėmėsi įvairiais XV–XIX a. istorikais (tarp jų – Jonu Dlugošu, Albertu Vijūku-Kočajavičiumi, Adomu Naramovskiu, Kasparu Niesieckiu, Johannesu Voigtu, Teodoru Narbutu, Vincentu Prielgausku (Przyałowski) ir kitais) bei pateikė plačią Žemaičių „proistorės“ viziją. Žinoma, šiandien ne viena V. Juzumo įžvalga atrodo nepagrįsta ar net naivi, tačiau reikia nepamiršti bendro tuometinio žinių lygio ir krašto istoriografijos konteksto. Į V. Juzumo *Aprašymą* galima žiūrėti ne vien kaip į sintezę ar atskirų Žemaitijos parapijų istorijų rinkinį, bet ir kaip į savo laiko istorijos šaltinį, pateikiantį vertingų žinių apie XIX a. pabaigos realijas, tradicijas, kasdienybę. Ilgą laiką V. Juzumo *Aprašymas* išliko tik rankraščiu, todėl susidomėjimas jo darbais kol kas nebuvo didelis³. Galima neabejoti, kad ateityje jo platus rašytinis palikimas sulauks atidesnio dar ne vieno tyrinėtojo žvilgsnio.

³ Vytautas Jogėla, „Motiejus Valančius pagal Vincentą Juzumą“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2002, t. 20, p. 83–90; Vytautas Jogėla, „Žemaičių vyskupijos istorija – Liublino universiteto archyve“, in: *Lituanistika*, Vilnius, 1992, Nr. 4, p. 102–103; Vytautas Jogėla, „Vincentas Juzumas ir jo ‘Žemaičių vyskupijos istorija’“, in: *Šilalės kraštas*, Vilnius: Lietuvos kraštotyros draugija, 1994, p. 69–70; Vincentas Juzumas, „Žemaičių Kalvarija“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2010, Nr. 7–8, p. 238–248 (vertimą ir komentarus parengė Mindaugas Paknys). V. Juzumo rankraštis iš dalies buvo naudotas rašant apie Žemaičių vyskupijos, parapijų ir kryžiaus kelio stočių istoriją: Grzegorz Błaszczyk, *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1993; Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios: Žinynas*, Vilnius: Pradai, 1993; Dalia Vasiliūnienė, *Žemaičių Kalvarija: piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XIX a.*, Vilnius: Aidai, 2010; Asta Giniūnienė, *Kryžiaus kelias Žemaičių vyskupijoje XVIII a. II pusėje – XX a. pradžioje*: Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2010.

Šiame nedideliame straipsnyje norėjosi atskirai aptarti V. Juzumo požiūrį į daile, architektūrą, į Žemaitijoje kūrusius dailininkus. Aprašydamas parapijų istoriją *Žemaičių vyskupijos aprašymo* autorius paprastai stengdavosi pažymėti, kada statyta parapiinė bažnyčia, tačiau retai apibūdindavo jos architektūrą, vidaus įrangą. Jis neturėjo platesnio meninio išsilavinimo, todėl požiūris į meninius dalykus buvo toks, sakytume, gana praktiškas – jam patiko tvarkingas, švarus, dažytas interjeras ir geros būklės paveikslai, tuo tarpu į senesnių ar prasčiau išsilaikiusių kūrinių vertę paprastai nesigilindavo. Tačiau V. Juzumas buvo ne tik vyskupijos istorikas. Pusšimtį metų ėjęs įvairių parapijų klebono ar administratoriaus pareigas, jis buvo konkrečiai susidūręs arba žinojo apie konkrečiose bažnyčiose atliktus vidaus įrengimo ar restauravimo darbus. Būtent šios pastabos apie bažnyčių būklę, vienu ar kitu metu patraukusios V. Juzumo dėmesį, *Aprašyme* yra įdomiausios. Šias žinias galime vertinti kaip istorijos šaltinius, kaip vienalaikius liudijimus apie meninius darbus Žemaitijos bažnyčiose ir apie jų autorius – dailininkus ir architektus. Neretai šios žinios dar ir unikalios – jos neminimos jokiuose kituose XIX a. istorijos šaltiniuose. Tiesa, gana dažnai tenka konstatuoti, kad V. Juzumo aprašyti meniniai kūriniai ir statytos bažnyčios iki mūsų dienų, deja, neišliko.

V. Juzumas nebuvo didelis architektūros žinovas. Aprašydamas XVII a. pradžioje statytą Panemunės pilį jis aiškino, kad tai esanti tikra, dar XIV a. kryžiuočių statyta tvirtovė. Tuo tarpu XVII a. pabaigoje pastatytą mūrinę barokinę Varnių katedrą ir XIX a. pradžioje pabaigtą Žemaičių Kalvarijos bažnyčią apibūdino vienodai – jos esančios gotikinės (p. 849, 171, 248). Aptardamas Šiaulių parapiinės bažnyčios architektūrą, V. Juzumas stebėjosi aštuonkampiu bokštu bažnyčios pagrindiniame fasade su dviem šonuose „prilipintais“ ir, kunigo žodžiais tariant, betiksliais, tarsi ore pakabintais bokšteliais. Šiaulių bažnyčios stogas „neatitinka šiandieninių architektūros taisyklių“, – konstatavo V. Juzumas (p. 425).

Autorius turėjo savo požiūrį ir į bažnyčių vidaus įrangą. Kaip matyti iš vienos pastabos apie naujai statytą Baisogalos bažnyčią, jam mielesnės mediniais drožybiniais altoriais puošto bažnyčios. Aprašydamas šią bažnyčią jis teigė, kad šoninėse navose įrengti Nukryžiuotojo Kristaus ir

Švč. Mergelės Marijos Rožančinės bei prie piliorių pastatyti šv. Antano ir šv. Jurgio altoriai mūriniai, tačiau pakankamai dailūs (p. 436). Suprask, paprastai būna kitaip, bet čia jie visai neblogai atrodo. Neigiamai V. Juzumas žiūrėjo ir į tapytojus žydus. Plungės bažnyčios interjeras jam akivaizdžiai nepatiko, todėl jis spėjo, kad čia sienas bus ištapęs koks prastai savo amatą išmanęs dailininkas, „galbūt žydas“ (p. 359).

Pasakodamas apie Senųjų Varnių Šv. Aleksandro bažnyčios interjerą jis minėjo, kad iš daugybės didesnių ir mažesnių ant sienų kabančių paveikslų dėmesio nusipelno tik paaukuotuose rėmuose įtaisytas šv. Juozapo Sužadėtinio paveikslas ir pora Dievo Motinos paveikslų. Kitus paveikslus autorius buvo linkęs pašalinti iš bažnyčios, nes, jo žodžiais tariant, „sienas ne puošia, bet bjauria“ (p. 159).

Akivaizdu, kad V. Juzumui tam tikras kokybės garantas buvo užsieninė meno kūrinių kilmė. Jis atkreipė dėmesį į gražų Rygoje drožinėtą vargonų prospektą Baisogalos bažnyčioje, jam išpūdį darė penki puikaus Varšuvos dailininko tapyti paveikslai Pajūrio bažnyčioje, kuriuos nupirkę buvo bažnyčios koliautoriai Valavičiai, o Pašilės bažnyčioje po XIX a. II pusėje atlikto remonto į naujus paaukuotus drožybinius altorius buvo įkelti, V. Juzumo žodžiais tariant, „nauji, labai dailūs ir brangūs Varšuvoje tapyti paveikslai“ (p. 436, 808, 813).

Iš savo patirties žinodamas klebonavimo praktiką ir tai, kad remontai paprastai vykdavo konkretaus klebono iniciatyva, jis neretai tik trumpai užsimena, kad vienas ar kitas klebonas vykdė remonto darbus. Aprašydamas Liolių bažnyčią V. Juzumas atkreipė dėmesį į klebono Vladislovo Lukauskio atliktus remonto darbus (tarp 1850 ir 1883 m.), tarp kurių paminėjo ir iš šių kraštų kilusių tapytojų kūrinius: „Jis pastatė du naujus gražius staliaus darbo šoninius Nukryžiuotojo Viešpaties Jėzaus ir šv. Antano Paduviečio altorius. Paveikslą į pastarąjį altorių, taip pat dar du kitus paveikslus didžiajam altoriui nutapė pakankamai gabūs savo amate iš šios parapijos kilę dailininkai, kurie kaip atminimą dovanuoja juos savo gimtajai bažnyčiai, kurioje buvo šventu krikštu atgaivinti“ (p. 767). Tiesa, kas tie gabūs vietiniai dailininkai, liko neįvardyta.

V. Juzumas kartais atkreipdavo dėmesį į retesnius ar keistesnius siužetus. Antai jis pamini, kad XIX a. viduryje po kleb. Kazimiero Baracevičiaus atlikto remonto Skirsnemunės bažnyčiai puošnumo sutei-

ke ištapytos lubos, kuriose buvo pavaizduotas Jogailos ir Vytauto įvykdytas Žemaitijos atvertimas (p. 847). Labai gaila, kad istorinę žemaičių savimonę liudiję piešiniai buvo sunaikinti XIX a. pabaigoje, pradėjus naujos bažnyčios statybas.

V. Juzumas papasakojo ir apie XVIII a. Šiaulių parapiinėje bažnyčioje tapytų freskų likimą. *Aprašyme* jis rašo, kad Žemaičių vyskupijos kustodo koadjutoriaus Kazimiero Bukotos (m. 1793) klebonavimo metu XVIII a. pabaigoje bažnyčios skliautas ir sienos buvusios papuoštos *al fresco* tapyba. Ši tapyba esą ilgai neišbuvo – dėl nuolatinės drėgmės išbluko ir prarado visą grožį bei buvo baltai uždažyta. Galutinai tinko sluoksnis su šiomis freskomis buvo nuskustas 1878 m. (p. 426)⁴.

Vertingos V. Juzumo pateikiamos žinios apie įvairius dailininkus ir architektus, dirbusius Žemaitijoje daugiausiai XIX a. Apie kai kurių jų veiklą žinome iš kitų šaltinių, o dalis meistrų kitur nė neminimi. *Aprašyme* V. Juzumas ne kartą mini architektą ir tapytoją Galikaną Jurgelevičių. Kaip tapytojas šis meistras minimas retai, dažniausiai – tik kaip bažnyčių vidaus ar išorės sienų dažytojas. Tačiau jo, kaip inžinieriaus ar architekto, darbai statant ir remontuojant Žemaitijos bažnyčias V. Juzumo *Aprašyme* ne kartą aprašyti. Su šiuo meistru V. Juzumas pats turėjo būti neblogai pažįstamas – būtent jam klebonaujant Varnių Šv. Aleksandro bažnyčioje 1885–1890 m. buvo vykdyti bažnyčios remonto darbai, kuriems tuo metu ir vadovavo G. Jurgelevičius su savo padėjėju Konstantinu Račkauskiu (p. 158). Iki 1885 m., kaip teigė V. Juzumas, ši Varnių bažnyčia buvo apleista, tad remontuoti ją būtinai reikėjo. Remonto metu ištiesintos medinės bažnyčios sienos, jos sutvirtintos naujais pamatais, ištiestos 5 sijos, nes senųjų galai jau buvo nutriušę ir kėlė pavojų, sijos bei jų sutvirtinimai buvo pajudėję iš savo vietų – grėse sugriūti visam stogui. Bažnyčia buvo pailginta trimis sieksniais, tai yra pastatytas naujas priebažnytis, virš kurio iškeltas aukštas

⁴ Tiesa, kiti autoriai mini, kad freskų likučius dar buvo galima įžiūrėti XX a. pradžioje: Vytautas Levandauskas, „Šiaulių Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčia: istorija ir architektūra“, in: *Šiaulių katedra: istorija, architektūra, dokumentiniai ir ikonografiniai šaltiniai*, sud. Tomas Butautis ir Vilija Ulinskytė-Balzienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2009, p. 36.

grakštus bokštas su įstiklintais langais ir gražiu stogeliu. Virš prieangio buvo pastatyti vargonai su naujomis dumplėmis, nuo likusios bažnyčios erdvės jie atitverti gražia baliustrada. Naujai malksnomis apdengtas visas stogas, kuris kitais metais išdažytas. Bažnyčioje tais metais sudėtos lentinės grindys. Prieš tai bažnyčioje būta plytų grindinio, tačiau vietomis jis buvo taip suiręs, kad net išpurvindavo apavą, o ir per šalčius ant jo stovėti būdavo labai šalta. Visa bažnyčia ir zakristija iš išorės buvo naujai apkalta. 1890 m. pradėti bažnyčios vidaus puošybos darbai – ji išdažyta, pakeisti visi bažnyčios langai; pusiau baltas jų stiklas naujuose rėmuose leido labiau apšviesti vidų. Remonto metu šventoriuje pastatytos varpinė ir koplyčia.

V. Juzumo pažintį su G. Jurgelevičiumi galėjo stiprinti ir tai, kad abu buvo panašaus amžiaus, o savo veiklą Žemaitijoje pradėję prieš kelis dešimtmečius, XIX a. viduryje. Kaip galima spręsti iš vardinamų darbų, G. Jurgelevičius visų pirma Žemaitijoje pagarsėjo kaip bažnyčių vidaus dažytojas, dekoruotojas, o tik įgijęs patirties ėmėsi ir didesnių rekonstrukcinių darbų (p. 310, 504, 405, 230, 237)⁵. Ankstyviausias jo darbas, minimas V. Juzumo *Istorijoje*, – tai dar 1849 m. išdažyta Kuršėnų parapiinė bažnyčia. Apie 1850 metus G. Jurgelevičius ištapė Alsėdžių bažnyčios vidų. Netrukus jis dekoravo dar dvi Žemaitijos bažnyčias – 1854 m. išdažė Kaunatavos bažnyčią, o apie 1855 m. paprastai, bet, V. Juzumo tikinimu, pakankamai patikimai parapijiečių lėšomis išdažė sienas Žarėnų bažnyčioje. Jo teptuku, kaip teigė V. Juzumas, 1861 m. buvo išpuošta naujai suremontuota Pievėnų Šv. Kryžiaus bažnyčia. Tarp darbo Pievėnuose (1861) ir gerokai vėlesnio darbo Varniuose (nuo 1885 m.) paminėtas tik vienas G. Jurgelevičiaus darbas – prieš 1878 m. jis perdažė medinę Kantaučių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčią. Gali būti, kad tuo metu meistras dirbo ne tik Žemaitijos bažnyčiose. Tiesa, V. Juzumo *Aprašyme* lieka nepaminėta, ar giminiavosi Žemaitijoje XIX a. II pusėje dirbęs G. Jurgelevičius su Žemaitijoje klebonavusiu ir Seredžiaus bažnyčią XIX a. I pusėje persta-

⁵ Valančius minėjo, kad G. Jurgelevičius dar 1848 m. iš išorės ir vidaus išdažė mažutę (tokią mažą, kad į ją vienas žmogus įlįsti negali) naujai statytą koplytėlę prie Varnių miestelio. Žr.: Motiejus Valančius, *Namų užrašai*, sud. A. Prašmantaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 459.

čiusiu kun. Juozapu Jurgelevičiumi. Į giminystės ryšius V. Juzumas savo *Aprašyme* apskritai retai atkreipdavo dėmesį.

Kelis kartus V. Juzumo *Aprašyme* paminėtas XIX a. 5–7 dešimtmečiais Žemaitijoje dirbęs žemaitis architektas Kalėda (Kolenda) (p. 383–384, 292, 385). Jis XIX a. 5-ame dešimtmetyje sumūrijo Skuodo bažnyčią (baigta 1844 m., o konsekruota 1855 m.). Aptardamas šią bažnyčią V. Juzumas užsimena, kad tai tikriausiai buvęs pirmasis rimtas Kalėdos architektūros užsakymas. Matyt, svarstė V. Juzumas, Skuodo parapijiečiai liko patenkinti jo statyta parapine bažnyčia, kadangi po dviejų dešimtmečių, 1864 m., tą patį architektą jie pasamdė sumūryti nedidelę, tačiau tvarkingą Skuodo parapijos filijinę Aleksandrijos bažnyčią. XIX a. viduryje buvo pastatyta mūrinė Laukuvos bažnyčia. Ji pradėta 1852 m., o darbams vadovavo tas pats žemaitis architektas Kalėda. 1855 m. ji jau buvo apdengta skarda, o 1856-aisiais – pašventinta⁶. Vysk. Valančius irgi minėjo architekto Kalėdos statybas ir Skuode, ir Laukuvoje (datavo 1858–1861 m.)⁷, tačiau Žemaičių vyskupas pateikė daugiau statybos Laukuvoje aplinkybių. Pasirodo, pradėjęs kasti pamatus architektas negalėjęs prisikasti prie tvirtos žemės – buvęs vien žvyras ir žvyras. Tada architektas pamatų grioviuose pasiūlęs sudėti ažuolinius rąstus ir ant jų kloti bažnyčios pamatus, kas ir buvę padaryta. Išvalgusis vyskupas paa-bejojo, ar dėl netvirtų pamatų kada nors nepradės skilinėti sienos. Ir jis buvo teisus – nepraėjus nė šimtmečiui sienose atsivėrė plyšiai⁸.

Panašiai kaip ir aukščiau minėtu meistro G. Jurgelevičiaus atveju, lieka neaiški Kalėdos giminystė su XIX a. viduryje Žemaitijoje klebonavusiu garbės kanauninku ir Viduklės klebonu Anupru Kalėda.

⁶ Pagal analogijas architektui Kalėdai dar priskiriamos ir Vainuto bažnyčios statybos (1860–1866): *Lietuvos architektūros istorija*, t. 3: *Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m.*, red. Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, Vilnius: Mokslas, 2000, p. 24.

⁷ Motiejus Valančius, *op. cit.*, p. 651, 857.

⁸ Arminas Štuopys, Vitoldas Vaitkevičius, Algimantas Balčiūnas, „Laukuvos Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčios pamatų stiprinimo darbai“, in: *Kultūros paminklai*, 2003, Nr. 10, p. 195–203. Apie Laukuvos bažnyčios statybos istoriją žr.: Povilas Spurgevičius, „Senosios ir naujosios Laukuvos bažnyčių statybų istorijos fragmentai“, in: *Laukuva*, d. 1, sud. Virginijus Jocys, Povilas Krikščiūnas, Vilnius, 2005, p. 205–209.

Kuršėnų medinė bažnyčia buvo statyta XIX a. I pusėje, o konsekruota 1850 m. Jau pastatius medinę bažnyčią, XIX a. II pusėje jos pagrindiniame fasade pristatytas mūrinis bokštas. Kaip teigė V. Juzumas, įspūdį darantis ir tikra puošmena tapęs raudonų plytų bokštas buvo pastatytas pasitelkiant architekto iš Rygos Florijono Vyganovskio sugebėjimus (p. 468) – taigi arba buvo jo projektuotas, arba statytas pačiam architektui dalyvaujant. Gaila tik, kad ši įdomios architektūros bažnyčia buvo sugriauta Pirmojo pasaulinio karo metu. Vyganovskis – žinomas architektas, XIX a. pabaigoje dirbęs ne tik Žemaitijoje, bet ir Vilniaus vyskupijoje. Jam priskiriamos XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje statytos Panemunėlio, Josvainių, Naujamiesčio, Pabiržės ir Kamajų bažnyčios, o XIX a. pabaigoje pagal Justino Golinevičiaus projektą jis statė Krekenavos bažnyčią⁹.

Aprašydamas Tytuvėnų parapiją V. Juzumas užsiminė apie Jeronimo Pšeciševskio Pagryžuvio dvarą gražioje vietoje ant Gryžuvos upės skardžio, kurio rūmus projektavo žinomas XIX a. Žemaitijos architektas Fulgentas Rimgaila (1805–1870)¹⁰. Žemaitijoje šis architektas taip pat prisidėjo prie Telšių katedros statybų (projektavo bokštą, šventoriaus vartus), suprojektavo Vabalninko bažnyčios didįjį altorių, pastatė mūrinę Šiaulėnų bažnyčią¹¹.

Pasakodamas apie Plungės bažnyčios varpinę V. Juzumas užsiminė, kad akmenine mūro tvora aptvertame šventoriuje stovi graži mūrinė varpinė, statyta 1849 metais Plungės savininko Dmitrijaus Zubovo lėšomis. Šios varpinės architektas buvęs vienas, tiesa, neįvardytas Kretingos bernardinų vienuolyno brolis (p. 360). Nors pati bažnyčia vėliau buvo perstatyta, XIX a. viduryje statyta varpinė stovi iki šiol¹².

⁹ *Lietuvos architektūros istorija*, p. 255–259. Wyganowskio biograma pateikiama: *Wspomnienie o 10-cioletniej działalności korporacji „Arkonii“* (acc.) (Dodatek) Gostomski Walery (1854–1915): Treść i zakres pojęcia pracy. Odczyt wygłoszony w Arkonii w maju 1889 r., Ryga: Arkonia, 1889–1890.

¹⁰ Vincentas Juzumas, *op. cit.*, p. 704.

¹¹ *Lietuvos architektūros istorija*, p. 38–40, 57–58; Vladas Drėma, „Architektas Fulgentas Rimgaila (medžiaga biografijai)“, in: *Vilniaus architektūros mokykla XVIII–XX a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1993, p. 113–138.

¹² Povilas Šverebas, „Bažnyčios varpinė ir varpai“, in: *Plungės dekanato sakralinė*

„Talentingas savo amate žemaitis dailidė“ Baltramiejus Petkevičius apie 1840 m., V. Juzumo žiniomis, atstatė ir sustiprino pradėjusias griūti Plungės bažnyčios sienas (p. 359). Sutvirtinta bažnyčia vėliau stovėjo daugiau dar nei pusšimtį metų, kol XX a. pradžioje buvo pastatyta nauja mūrinė Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia. Tas pats dailidė Petkevičius 1843 m. pastatė, sudegus senajai, medinę bažnyčią Kvėdarnoje (p. 709). V. Juzumas pasakoja, kad uolus žemaitis taip rūpestingai dirbo visą pusmetį, kad iki žiemos šalčių bažnyčią spėjo ne tik pastatyti, bet ir uždengti jos stogą.

Ne visos statybos, kurias aprašo V. Juzumas, buvusios tokios sėkmingos. Štai Livonijos kanauninkas ir Pašvitinio klebonas Jonas Dargužis, padedamas parapijiečių, 1825 m. pastatė naują mūrinę Pašvitinio bažnyčią, kurią, kaip teigiama, pats ir suprojektavęs. Neaišku, ar dėl statytojo kaltės, ar dėl kitų priežasčių bažnyčia stovėjo neilgai ir jau po ketvirčio amžiaus ėmė griūti (p. 528).

XVIII a. II pusėje Žemaitijoje dirbo žinomas skulptorius Tomas Podhaiskis. Daugiau žinomi jo stiuko lipdybos darbai, tačiau jis atlikdavo ir drožybos užsakymus¹³. Tai tarsi patvirtina ir V. Juzumas, pasakodamas, kad Žvingių bažnyčioje (statyta 1778 m.) esantis gražus Podhaiskio darbo drožybinis medinis didysis altorius. Altorius kartu su visa bažnyčia sudegė Pirmojo pasaulinio karo metu. Beje, *Aprašymo* autorius užsiminė ir apie Podhaiskio darbus Šiluvos bažnyčioje (p. 806, 837).

1845 ir 1846 m. drožėjas Stanevičius naujai statytai Kvėdarnos bažnyčiai sukūrė 5 dailius drožyba puoštus altorius (p. 709)¹⁴. Stanevičiaus įrengti mediniai drožinėti altoriai stovėjo ir Viduklės bažnyčioje (p. 883)¹⁵.

V. Juzumas paminėjo porą drožėjo ir tapytojo Ramanausko (ar

architektūra ir dailė: Plungė, Kuliai, Stalgėnai ir Pakutuvėnai, sud. Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 97–109.

¹³ Aistė Paliušytė, „Podhaiskis Tomas“, in: *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 1: XVI–XVIII a., sud. Aistė Paliušytė, Vilnius, 2005, p. 217–218.

¹⁴ Bažnyčia XX a. pradžioje sudegė.

¹⁵ Dabar bažnyčioje esantys šoniniai altoriai perdaryti XX a. pradžioje: Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Altoriai ir kiti vidaus įrenginiai“, in: *Viduklės Šv. Kryžiaus bažnyčia: architektūra ir sakralinės dailės vertybės*: Monografija, Vilnius: Savastis, 2003, p. 23–37.

Romanovskio) darbų Žemaičių vyskupijoje. Vysk. Valančiaus nurodymu 1858 m. jis įrengė ir paauksavo Raseinių parapiinės bažnyčios medinį didįjį altorių, o prieš 1878 m. išdrožė ir paauksavo medinės Kantaučių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčios medinį didįjį altorių (p. 257, 237).

Gerai *Aprašymo* autoriui pažįstamoje Varnių Šv. Aleksandro bažnyčioje (prisiminkime, kad ten V. Juzumas klebonavo) kabėjo tapytojo iš Kauno Bušinskio tapytas „neblogas“ Švč. Mergelės Marijos Sopulingosios paveikslas. 1889 m. tas pats tapytojas keturiolikai bažnyčios šventoriuje stovinčių Kryžiaus kelio stočių koplyčių nutapė paveikslus, už kuriuos buvo sumokėta 300 rublių (p. 159, 160). Tapytojas tikriausiai tapatintinas su XIX a. II pusėje Kaune gyvenusiu ir religinės tematikos paveikslus tapusiu Matu Bučinskiu¹⁶.

Tuo tarpu tapytojo iš Rygos Bušmano (Buszman, Buchszman) tapyti šv. Antano Paduviečio ir šv. Jurgio paveikslai Varnių Šv. Aleksandro bažnyčios altoriuose V. Juzumui didesnio išpūdžio nedarė – juos jis vadino niekuo neišsiskiriančiais. Nieko ypatinga jis nepasakė ir apie Varnių katedroje kabėjusius Bušmano didelio formato paveikslus „Viešpaties Kristaus palydėjimas mirti“, „Išganytojo nuėmimas nuo kryžiaus“, „Kristaus guldymas į karstą“ ir „Viešpaties Žengimas į dangų“ (p. 159, 171).

Priuru Žemaičių Kalvarijoje esant kun. Ignotui Aleksandravičiui, 1844–1850 m. tapytojas Januševičius „gražiai nulakavo“ bei paauksavo bažnyčios altorius (p. 248). Žinomi du XIX a. viduryje kūrę tapytojai Januševičiai – dekoratorius, religinių paveikslų kūrėjas ir restauratorius Martynas bei jo sūnus Marcelijus Jokūbas Stanislovas, labiau pagarsėjęs kaip architektūrinio peizažo kūrėjas, dekoratorius¹⁷. Žemaitijoje dirbęs tapytojas galėtų būti tapatintinas su pastaruoju. Galbūt tas pats meistras, vadinamas auksakaliu Januševičiumi, paauksavo ir Lieplaukės bažnyčios, statytos 1861 m., altorius (p. 284).

¹⁶ „Bučinskis M.“, in: *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 2: 1795–1918, sud. Jolanta Širkaitė, Vilnius, 2012, p. 77.

¹⁷ Vladas Gasiūnas, „Januševičius Marcelijus Jokūbas Stanislovas“; „Januševičius Martynas“, in: *Ibid*, t. 2, p. 170–172.

Naujai statytos Šateikių bažnyčios (baigta 1876 m.) altoriuose, kaip teigė V. Juzumas, kabėjo tapytojų Jono Zenkevičiaus ir Žagelio paveikslai. Iki šiol bažnyčios didžiajame altoriuje kabo signuotas ir 1874 m. datuotas Zenkevičiaus šv. Morkaus paveikslas, o šoniniame altoriuje – to paties dailininko pasirašytas Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu paveikslas¹⁸. Iš Žemaitijos kilęs ir Peterburge išsilavinimą gavęs tapytojas Zenkevičius (1821–1888) buvo žinomas krašte, vertinamas, tapė tiek Žemaitijoje, tiek ir Vilniaus vyskupijoje¹⁹. Vysk. Valančiaus užsakymu (sumokėjo 100 rublių) jis apie 1864–1865 m. atliko Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto portreto iš Lietuvos Brastos bažnyčios kopiją, kuri buvo pakabinta Kauno katedroje²⁰. Tuo tarpu minimas kitas tapytojas Žagelis veikiau buvo ne dailininkas, o bajoras J. Žagelis, kaip dovanotojas nurodytas ant kito, 1878 m. tapyto Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu paveikslo, kabančio tos pačios Šateikių bažnyčios navoje²¹. Tikriausiai šis įrašas ant paveikslo ir suklaidino V. Juzumą arba tą asmenį, kuris jam perteikė šią informaciją.

V. Juzumas paminėjo kadais garsų drožėją ir auksakalį Pokroiskį, kuris, kaip spėjo, galėjo padaryti, nulakuoti ir paauksuoti jau šimtmetį stovinčius Sedos bažnyčios Viešpaties Jėzaus ir Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės altorius. Jie, nors seniai statyti, tuo metu Žemaičių vyskupijos istorikui dar atrodė pavyzdiniai ir labai švieži (p. 376). Deja, šiandien apie šį meistrą nieko daugiau negalime pasakyti.

Tokių nebežinomų meistrų Juzumas išvardijo ir daugiau. Dailininką Jundzilą jis pavadino žinomu Žemaitijoje dailininku ir auksakaliu, auksavasiu naujai statytos (baigtos 1861 m.) Lieplaukės bažnyčios altorius,

¹⁸ Rasa Butvilaitė, „Šateikių bažnyčios istorijos ir architektūros bruožai“, in: *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė: Plateliai, Beržoras, Gintališkė, Šateikiai, Žem. Kalvarija, Gegrėnai*, sud. Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 168–169.

¹⁹ Jolanta Širkaitė, „Zenkevičius Jonas“, in: *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 2, p. 446–448.

²⁰ Motiejus Valančius, *op. cit.*, p. 617. Portretas iki šiol puošia Kauno katedrą: Laima Šinkūnaitė [ir kt.], *Kauno Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus arkikatedra bazilika*, Kaunas: Kauno arkivyskupijos muziejus, 2008, p. 10, 49, 81.

²¹ Rasa Butvilaitė, *op. cit.*, p. 169.

taip pat naujai paausavusiu Plungės bažnyčios altorius (p. 284, 359). Baisogalos Švč. Trejybės bažnyčios (statyta 1879–1882 m.) didįjį altorių XIX a. pabaigoje puošė dailus Dailės akademijos absolvento tapytojo Žukausko (Żukowski) paveikslas „Švč. Trejybė“ (p. 436). Tapyba užsiminėjo kažkoks Žemaitijos bajoras, Palonų bendrasavininkis Kvintas, kuris Palonų bažnyčios šv. Juozapo ir šv. Barboros altorius papuošė savo paties tapytais „naujais ir dailiais“ paveikslais (p. 440). Suremontuotą Josvainių bažnyčią 1850 m. išdažė kažkoks vietinis tapytojas Ciškevičius (Ciszkiewicz, p. 989). Apie visus šiuos dailininkus stokojame daugiau informacijos, nežinomi kiti jų darbai. Galbūt tapytojas Ciškevičius giminiavosi su Žemaitijoje XIX a. viduryje minimomis tapytojomis Ksavera ir Michalina Ceškevičiūtėmis²².

Šiame straipsnyje pateikti pavyzdžiai, kokia dailės ir architektūros istorijai vertinga informacija pateikiama Vincento Juzumo *Žemaičių vyskupijos aprašyme*. Tikrai nebuvo stengtasi surinkti visus minėjimus. Tyrinėjant atskirų bažnyčių statybų ir įrengimo istoriją V. Juzumo informacija pagelbės dar ne kartą. Taip pat, kaip ir tyrinėjant kitas sritis (pamaldumo, žemėvaldos, kasdienybės ir kt.), apie kurias rašoma *Aprašyme*.

²² Jolanta Širkaitė, „Ceškevičiūtė Ksavera“; „Ceškevičiūtė Michalina“, in: *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 2, p. 85.